

Із чужих літератур.

Дещо про румунську літературу.

Румуни хочуть уходити за поетичний народ. І справді, не лише їх народня поезія, ся сила минувшини, стоїть високо, як що до форми, так і що до змісту, але і новіша їх література займає визначне становище між літературами поменьших народів далекого полудневого сходу. Ся слава полягає в головній мірі на іменах Емінеску, Влягуца, Караджіяле, Косбук. Характеризуючи сі визначні поетичні індивідуальности думаю, що зможу подати здебільшого суцільну характеристику новішої румунської поезії, не запускаючи ся в біо- і бібліографічні подробиці.

Коли підупав французський вплив, якому підлягав іще по більшій часті Василь Александрі (ум. 1890 р.), що виріс на румунського національного героя в літературі на підставі своєї принадної лірики, своїх комедій і своїх патріотично-історичних драм, повело ся геніяльному лірикови Михайлови Емінеску дійти до верховодства на полі поезії. Доси були Французи учителями, тепер находимо у Емінеску виразний вплив Гайного і Ленауа. Але неслухно судив би і помиляв ся-б той, хто би хотів добачити в нім наслідуване тих поетів; його ціхою є те, що він дав багато власного, індивідуального і національного.

Емінеску не належить уже до живих*); нещасна доля вирвала його вчасно із серед його пїдної діяльности, але його твори не перестають робити сильного впливу. Його погляди на свїт замикають ся в кружку шопенгауерівської філософії. Песимізм і ме-

*) Емінеску ур. в 1849 чи 1850, умер в червні 1889 р. по довгій хоробі в домі божевільних у Букарешті.

лянхолія лишають на його поезії своє пятно. Певного рода отяжілість лежить уже в характері румунського народу, а найвишмовніший вираз найшла вона в жалісних звуках „дойни“, сьпіванок пастухів. У них дримає щира, ба навіть братня любов природи і всіх її творів, трискає з них у відповідних відтінках повне бажане життя і любови. І ті риси подибаємо у Емінеску, якого природа зжила ся на прочуд із душею народа, і вони борються в поезиях повних блиску і жару і беруть часом перемогу над негати́вними моментами, лише, що в кінці мара суму кидає все знов на них свої мрачні тіни.

Однак хоч якими яркими рисами визначають ся поезия Емінеску, не могло обійти ся без того, аби вона не лишала по собі в певнім напрямі шкідливого впливу своїми тенденціями ворожими житю. Той брак відваги і абнегації мусів видати ся особливо припадним як раз слабодухам, що волять глядіти на жите задалегідь із погордою та жалем, замісь працювати в ньому і бороти ся. І так витворила ся школа наслідників Емінеску, яких румунський критик Доброжану-Гереа прозиває песимістами-попугаями.

До індивідуальної сили і значія вибив ся з гурту учеників Емінеску перед усіми Александер Влягуца (ур. 1859 р.), якого признають найгіднішим наслідником великого поета. Виправді не повело ся Влягуці осягнути в цілости природну красу і мелодійний чар віршів Емінеску, але що до мотивів є його поезия кроком у перед; Влягуца стоїть цілком на ґрунті новочасного жита. Але й він не вєспів розкрити добрих боків жита; його очи захоплюють усе картини нужди і біди, і його поезії складають ся на одну пориваючу пісню болю нашого часу в житю суспільности як і одиниці.

Відповідно до загального напрямю звернено ся також і в Румунії до романа і новелі і також на сім поли розвинула ся визначна творчість Влягуци. Виступають тут знов як і в його поезиях темні сторони новочасного жита відповідно до титулу одного із його оповідань „Терціня сьвіта“, що майже виключно цікавлять поета. Перед усім доля сухотників, у якій проявляють ся найякрійше пагубні впливи поганих вишніх відносин; молода монахиня, що з незаспокоєною та сильно розвиненою жадобою жита і любови вяне в невідомій, а однак надмірній тузі; бідний студент, гордість і підпора своєї матери, старої мужички, що працює шалено по над час і по над сили в дикій боротьбі жита, паде жертвою страшної

змови людськості і загибає нужденно. З мистецькою психологією змалював автор початок і розвій хвороби, кождо її прояву, а на тій канві розвивається реальна картина осередка, в якій розіграється трігична історія душі. А завершує її низка понурих малюнків із життя закріпощених мужиків, робітницького і морального пролетаріату міст, нужда змальована з пронизуючим реалізмом.

У подібних кругах повертають ся новелі Делявранча, який (ур. 1858 р.) однак у більшій частині шкодить повному впливови своїх сильних малюнків певним зманерованем і подекуди за ексцентричними ситуаціями. Далі треба згадати ще Дулію Цамфіреску, улюбленого повістяря і новеліста, що з'єднав собі славне ім'я також на полі лірики декількома збірками поезій.

На скрізь новочасною постатю, якій мусимо присвятити пильнішу увагу, є І. Л. Караджіяле. На ній можна добачити вплив геніяльного Росіянина Достоевського. Як той, так намагається і Караджіяле в безогляднім запалі до розслідів розкрити всі понури тайни людської душі і вивести їх на денне світло. І так як Достоевський, не спинюється й він перед проймаючо страшним. При с'їм любить Караджіяле викликати на кінці сильний ефект. Так діється в його новелях, так у драмі „Ложно обжалувані“.

Візьмим на пр. оповіданє „Великодня ліхтарня“, що мало велике поводженє і було багато разів перекладене. В ньому змалює Караджіяле всі фази клопотів і страху, аж до крайньої смертельної тривоги у Жида шинкаря, що вижидає в своїй самітній загороді мести прогнаного зі служби парубка. Причаєний у куті бачить і чує бідолаха, як із надвору всверлюється сверлик у деревляні двері, як прорізано чотиригранну дошку, і в прозорі з'являється рука страховища, аби відсунути засувку. Нараз приходить йому до голови в шаленій тривозі страшна думка ратунку: ловить в останній хвилині рамя ворога в петлю і жде, аби воно звугліло тепер поволи над лямпою. Огсе він запалив також великодню ліхтарню, подібно як мужики із села, християни, що кваплять ся як раз на резурекцію йдучи крізь ранішній сумерк за голосом дзвона. Шаленим криком Жида: „Я християнин!“ кінчить ся сцена.

Не менше страшну тему оброблює драма „Ложно обжалувані“, що справді сповняє бажанє викликувати страх і милосердє. Можна би добре назвати її драмою мести. Молода жінка віддає ся за мушину, в якій догадується убійника свого першого чоловіка, коли перед світлом инший уходить за винуватого, аби могли його

таким чином певнійше знищити. Всі ніжніші почування завмерли в ній і як Крїмгільда в пісні про Нібелюнгів, жие вона дикою, елементарною, безмилосерною жадобою пімсти. З пориваючою психологією вивів автор сих кілька осіб драми, і глибоке, але на жаль безсильне співчуте до злочинця, що допустив ся убіства лише з шаленої любови, степенуєть ся аж до кінця, бо він цілковито зломаний бачить себе відданим на месть своїй жінці, як обжалуваний ложно, буцім то він забив нещасного шаленого, що терпів за нього невинно, а втікши з тюрми заповдїяв собі смерть у її домі.

Ся драма мала цілком природно незвичайне поводжене, але серед публіки, як і серед критики найшла собі мало похвал, рідко коли признане, і точне зрозуміне. Однак хоч і можна би не одно закинути їй, поодинокі сцени мають незвичайно велику драматичну силу і свідчать про обсервацию, яка вникає у всі глибини душі, і про високу силу характеризованя. Але той сам Караджіяле, що малює нам понурі, страшні картини людського житя, вміє також весело жартувати і сміяти ся, а його комедії, що вдаряють головню у смішні сторони румунського маломіщанства, зробили його любимцем публіки.

Цілком відмінний характер від того, який ми пізнали у лише що обговорених поетів, має поезія Трансильванця Георга Косбука. Косбук стоїть цілком осторонь від школи Емінеску; також його вітчизною не є Румунія, лише він належить до „тогобічних братів“, себ-то з того боку Карпат. Там дозрів він на поета серед чистої, свободної природи, далеко від гамору міста, і його душу порушали ті самі прості, а про те такі сильні чутя, які живуть у серцях здорових дїтній природи. А що він жив там цілком їх життям, могло повести ся йому вивести в своїх творах просто, пештучно і зі силою щирої правди все, що займає думку і чуте мужика. Косбук є справнім мужицьким поетом, його піснями говорить сам народ, а не чужий цікавий обсерватор. Він описує село, поле і ліс з точністю, що йде аж до найменших подробиць, а все ж таки з глибокою поезією. Він змальовує ті настрої, які викликає в душі хлопця і дівчини любов, від радощів першого щастя аж до сумного як смерть жалю осироченої людини. Під його рукою воскресают герої з народніх казок; він надає їм жите і істноване, як би вони були самі дїтьми села. І ще більше. Поет знає про потреби дия. Він розуміє добре і спочуває тому стремліню, що становить головний рис у кождім справді мужицькім характері, любові краю,

сьвятої землі, на якій мешкали від найдавніших часів батьки, яку вони справили своїм потом і своїми сльозами, і яка є тепер їх гробом. А з ядерних строф лунає грімкий крик зневіри, що виривається із грудий мужика, якому закаменілі чужинці хочуть видерти його самотнє сьвяте майно, рідну землю.

В останніх віршах Косбука мішають ся у сю природну, сьвіжу, повну сили поезию інші, чужі звуки. Поета втягнуто в шалений вир великоміського життя і тут познайомив ся він з тими почуттями розчарованя і резигнації, які кинули і його в обійми песимізму і меланхолії. Він тужить за своїм селом, але відчуває се, що його серце відчужило ся від того села, та враз і від молодечих літ. Він сумує по причині втрати, а те що зискав, не може заступити йому її. Чи той настрій буде далі панувати у Косбука і чи виведе його діяльність цілком із здорового давнішого напрямку, годі розводити ся над тим; се мусить показати будучність.

З наймолодшої генерації румунських поетів міг би я навести кілька імен визначніших талантів, як Гаралямб, Г. Лекка, Артур Ставри, О. Карц, Розетті, Нану, Йозіф і ин.

Коли з одного боку народній момент і головню узявденне соціальних відносин займає визначне місце вже у всіх славніших представителів румунської літератури, то з другого боку се є виключною задачею досить значної групи соціалістів, що по більшій часті доходять до тенденційної поезії в злім зміслі. З їх числа треба би згадати Константина Мілле і Зофію Надежде.

В соціалістичнім напрямі працює також Доброжану-Герееа, один із перших провідників у критиці, що розвинула ся досить добре в Румунії, рідке явище в меньших літературах. Герееа намагаєть ся в своїх критичних студіях увести в літературну критику принципи матеріалістичного погляду на історію в як найточнішій консеквенції. Його статі про загальні питання з естетики і штучної критики, як і його характеристики поодиноких румунських і чужих поетичних індивідуальностей дають багато цікавого і принадного навіть тим, що не годять ся з його поглядом. На противнім становищу як Герееа, стоїть заступник старої школи Майореску, що займає від довшого часу визначне, впливове становище в румунській літературі і стоїть у середині великого літературного кружка.

Що тикаєть ся осуду про теперішній стан літератури в Румунії і її артистичної вартости в цілости, то міг би дехто завважити в останніх часах певний крок назад у порівнаню із сьвітлою добою Емінеску. З другого однак боку не треба забувати, що енергічна воля і поважна сила шлунуть раз-у-раз сильнішими струями. Всеюди проявляєть ся змаганє поступати з потребами часу і через те можна глядіти спокійно в будучність румунської літератури, хоча з другого боку не треба таїти, що вона мусить побороти тяжкі завори, що, як звичайно, можуть привести з собою часи безсильности і занепаду.

З німецького Георта Адама переклав А. Ж.

